

OBRAVNAVANJE POEZIJE V NIŽJI GIMNAZIJI

Metoda posredovanja jezikovnih zakonitosti je na naših nižjih gimnazijah v večini primerov še kar kvalitetna, saj nas k pravilnemu postopku silijo že učbeniki. Tukaj smo navadno zelo natančni — včasih kar preveč — in prenekateremu učitelju slovenščine se posreči, da vzgoji kar prave slovničarje v malem. Žal znajo ti največkrat posamezna pravila brezhibno zdrdrati, njih praktično spisovno znanje pa kaže prisrčno prijateljstvo z rdečilom. Slovnica je pogosto rabelj, ki vsaja učencem mržnjo in odpor do materinščine. Seveda nočem s tem trditi, da nikakor ni mogoče učencem napraviti pouk slovnice zanimiv. Vsekakor pa lahko mnogo večjo ljubezen do materinega jezika vzbudimo z obravnavanjem umetniških stvaritev. To je veja na živem drevesu slovenščine, ki najprej približa otroku materinščino in vzbudi v njem živ odnos do nje. Ravno tu spozna njeno izrazno moč, ko na praktičnih primerih ugotavlja, kako dovršeno znajo književniki izražati svoja čustva in misli. In ravno na tem področju je naša metoda dela največkrat zelo pomanjkljiva, ker smo v glavnem navezani le na lastne izkušnje.

Cilj pouka slovenščine ni le praktično obvladanje jezika v govoru in pisavi, temveč tudi ohranitev žive zveze z domačimi literarnimi umetninami. Dijaki naj tudi pozneje, ko ne bodo več drgnili šolskih klopi, z veseljem segajo po knjigah, po kvalitetnih prevodih, predvsem pa po izvirnih domačih literarnih stvaritvah; še naprej morajo čutiti potrebo, da slišijo lepo slovensko besedo na odrih ali kjerkoli drugje. Skratka, ljudje morajo že v šoli začutiti, da je tudi v jeziku nekaj lepega. Tu smo zopet v območju estetske vzgoje, za katero zadnje čase zaskrbljeno ugotavljamo, da je pomanjkljiva. Slovenščina nam nudi možnosti, da vzgajamo mladino k lepemu.

Odlično sredstvo so zlasti dijaški leposlovni listi. Na šoli, kjer poučujem, zberem vsak teden dijake, ki imajo veselje do pisanja. Skupno pretresamo posamezne sestavke, ki so jih napisali, in ugotavljamo, kaj je dobro, kaj ni. Tako se dijaki že zgodaj učijo ločiti lepo od nelepega in neužitnega. Hkrati jim mimogrede preberem kako pesem priznanih leposlovcev ter podtaknem kako drobtinico iz metrike, stilistike in poetike. Najboljše stvari objavljamo v šolskem leposlovnem glasilu. Ne bi rekel, da bo kdaj kateri teh mladih piscev pomenil kaj več v književnem svetu, trdim pa lahko, da bodo spoštovali in ljubili slovensko besedo, čutili živo potrebo po njej in verjetno tudi razlikovali plažo od prave literature. To samo mimogrede.

Še nekaj, preden preidem na praktično obravnavanje poezije. Večkrat učitelji slovenščine že v prvi gimnaziji mučijo dijake s sistematičnim pregledom slovenske književnosti. Naš cilj naj bo vse tja do tretje in četrte predvsem razumevanje sestavkov v prozi in poeziji iz beril. Umetniška stvaritev naj bi bila izhodišče za spoznavanje

pisca in ne narobe. Ob obravnavanju tekstov le priložnostno govorimo o književnikih in šele v tretjem in četrtem razredu podamo kratek pregled slovenske književnosti. Pozabiti ne smemo tudi na literarno teorijo: na metriko, stilistiko in poetiko. O kaki sistematiki tudi tu ne sme biti govora. Priložnostno, kakor nudijo gradivo teksti, se dotaknemo zdaj tega, zdaj onega poglavja. Vseskozi moramo seveda upoštevati načelo učenčeve zmogljivosti in pedagoške cilje nižje gimnazije, ki spada v sestav obveznega šolstva. Če pri tem delu ne bomo opletali z nerazumljivimi in neživljenjskimi definicijami, ampak dosledno izhajali iz konkretnih primerov v berilih, nam bo uspeh zagotovljen.

Kvalitetna obravnava pesmi zahteva od nas, da jo napravimo dijakom v besednem in vsebinskem pogledu povsem razumljivo, da jim jo dodobra razčlenimo, ji poiščemo idejne in vzgojne prvine in končno ugotovimo njene oblikovne značilnosti. Nikakor se ne smemo zadovoljiti zgolj z branjem in mogoče še ustnim obnavljanjem. Notranje bogastvo pesmi je treba vsestransko izkoristiti: učencem ob njej razširiti besedni zaklad, jih obogatiti s koristnim naukom za življenje, jih navdušiti za plemenito čustvo in napredno misel; nadalje pa jih ob razčlembi učiti logičnega mišljenja ter jim ob ustnem obnavljanju izboljšati izražanje. Prav gotovo vseh prej naštetih elementov ne bomo našli v enaki meri pri vsaki pesmi. Ta nam bo služila bolj v vsebinskem, druga v idejnem, tretja v formalnem pogledu. Pri lirski pesmi na primer ne bomo obnavljali podrobne vsebine, ker bi s tem razbili njeno čustveno enovitost. Vsekakor pa se mora učitelj slovenščine na obravnavo vsake pesmi doma skrbno pripraviti, kajti le v tem primeru bo v razredu brez težav odbral tisto, kar naj bi obogatilo učenčev umski in нравstveni svet.

Vzemimo za primer v pretres Gregorčičevo *V pepelnični noči*, ki jo imamo v Berilu za četrto! Prikaz ne vključuje vseh za obravnavo pesmi potrebnih in ustaljenih učnih stopenj, temveč se ustavlja zgolj ob treh točkah: ob vsebini, razčlembi in formalnih značilnostih.

Vsebinska, ki jo poda učitelj, naj bo kratka, jasna in jedrnata, konkretno takale: Pesnik si zamišlja obred pepeljenja namesto na pepelnično jutro v pepelnični noči. Zvonjenje opolnoči oznani konec pustnega časa in začetek dolgega posta. Pustno veselje preneha, ljudje zapuščajo zabavišča in se zbirajo v cerkvi k pepeljenju. Tam je tudi pesnik in opazuje prihajajoče. Ljudje so razkošno oblečeni, med njimi vidiš mogočne, bogate, mlade in srečne ljudi. Medtem ko pesnik opazuje zbrane, ga pokliče notranji glas. Zapove mu, naj stopi kot duhovnik pred oltar in pepeli navzoče. Pesnik uboga: pepeli najprej sebe, nato zbrano množico. Po vrsti prihajajo nasilni vladarji, izkoriščevalski bogataši, objestna mladina. Vse pepeli, ne glede na družbeni položaj, imetje in leta. Tudi nedolžni otroci so med zaznamovanimi, čeprav se pesniku trga srce ob pogledu nanje. Cerkev se polagoma prazni in pesnik domneva, da je obred pri kraju. Takrat se ponovno odpro vrata in v cerkev privre nova skupina ljudi. Prišleci so oblečeni skromno, brez nakita, njihovi obrazi so blede in žalostni, njih korak je plah, vajej potrpežljivega čakanja. V teh siromakih pesnik prepozna svoj narod. Spoznanje ga presune, mrtvaško delo se mu upre. Zato pepel odloži in ubogo ljudstvo blagoslovi.

Oznani mu, da njegov dan ni več pepelnica — dan pokore in trpljenja, njegov dan je odslej velika noč — dan vstajenja in poveličanja.

Zelo važna je razčlemba. Vsak sestavek, bodisi prozo ali poezijo, moramo razčleniti. Dispozicijo pišemo na tablo, učenci jo prepisujejo v zvezke. Razčlenjevanje sili učence k logičnemu mišljenju in jim vtisne vsebino sestavka boljše v spomin, dispozicija v zvezku pa je dijakom odličen pripomoček, da lahko kadarkoli pozneje brez težav po spominu reproducirajo vsebino. Pri razčlembi morajo biti učenci sami aktivni, učitelj jim daje s skrbno pripravljenimi in odbranimi vprašanji le splošne smernice. Oglejmo si nekaj takšnih vprašanj!

Kdaj se pesem godi? (V pepelnični noči.) Kaj oznani zvon? (Konec pustnih zabav in začetek posta, pokore.) Kaj se zgodi neposredno za zvonjenjem? (Ljudstvo zapušča plesišča in se zbira v cerkvah.) Kakšna je zunanja podoba teh ljudi? (Bogato so oblečeni, nosijo nakit...) Kako prihajajo? (Razigrano, nasmejanih lic, trpljenja in žalosti na njih ni videti.) Koga prepoznamo v teh ljudeh? (Oblastnike, bogataše, uživače...) Itd. Tako nadaljujemo z vprašanji do kraja pesmi. Vzporedno ob analizi nastaja na tabli dispozicija:

I. Splošna situacija (verzi 1—28):

1. Čas: na pepelnico takoj po polnoči, neposredno po pustni zabavi.
2. Prizorišče: cerkev, ki se napolni z množico veseljakov.
3. Opis ljudi: razkošje, lepota, zadovoljnost.

II. Obred (verzi 29—100):

1. Notranji glas pokliče pesnika k pepeljenju navzočih.
2. Pesnik zaznamuje za smrt (verzi 37—76):
 - a) v svesti si človeške slabosti najprej sebe,
 - b) zbrano množico veseljakov: nasilne vladarje, krivične bogataše in lahkoživo mladino,
 - c) nedolžne otroke, ki po zakonih narave tudi morajo umreti.
3. Za smrt pa ne zaznamuje svojega naroda (verzi 77—100).
 - a) Prihod nove skupine, njena zunanja podoba in socialni položaj.
 - b) Pesnik spozna v njej svoj trpeči narod in ga blagoslovi za novo življenje.

I d e j a : Slovensko ljudstvo se bo rešilo narodnih in socialnih zatiralcev ter zaživilo lepše, pravično in svobodno življenje. Skrb za usodo naroda je bila v Gregorčiču kot sinu malega kmeta in obmejnem Slovencu vedno izredno živa.

Pri obravnavi oblikovnih značilnosti nam Gregorčičev slog nudi obilo gradiva. Tudi pesem V pepelnični noči je polna figur in tropov, saj je končno v celoti ena sama podoba. Kot taka nam lahko rabi za pridobitev pojma parabola, če ga nismo pridobili že v nižjih razredih, n. pr. ob Prešernovem Orglarju. Učence vprašamo, kakšen namen je imel Gregorčič s to pesmijo. Ali je hotel prikazati zgolj cerkveni obred pepeljenja? Ne, ta obred mu je bil kot duhovniku sicer blizu, vendar je z njim hotel izraziti predvsem svojo domovinsko misel. Da bi bila ta misel ljudem v njegovi dobi čimbolj razumljiva, je uporabil primeru iz katoliškega bogoslužja. Pesem, v kateri pesnik z izmišljenim dogodkom ali primeru ponazori svojo misel, imenujemo priliko ali parabolo.

Kar se tiče figur in tropov, je pesem primerna zlasti za spoznavanje antiteze, hiperbole in metonimije. Če dijaki te pojme že poznajo, jih bomo seveda ob nešteti primerih, ki jih nudi pesem, le še utrdili in poglobili. Kako bi dijakom pojasnili pojem antiteze? Ogledamo si ponovno zadnjo kitico ter določimo notranje razmerje prvih dveh verzov do zadnjih dveh. Pojmi si nasprotujejo: teptani narod bo vstal, pepelni dan se bo spremenil v vstajenja dan. To je pesniški ukras, pri katerem povežemo dva nasprotujoča si pojma v miselno celoto, imenujemo ga nasprotna stava ali antiteza. Zelo radi jo uporabljajo govorniki in tako tudi pesnik Gregorčič, ki je bil govornik po svojem stanu. Nato učenci poiščejo še druge antiteze v pesmi: eni mislijo na smrt, a niso zaznamovani, drugi se lahkoživo zabavajo, a so zaznamovani; gospoda je razkošno oblečena, razigrana in oblastna, siromakov rod pa je žalostnih lic, skromno napravljen, ponižen in tih; mladosti, lepoti in življenju nasprotuje pojem smrti; zabavišča se zapirajo, cerkve odpirajo. Podobno obravnavamo hiperbolo in metonimijo. Primer za prvo: več biserov ko v dnu morja pred tabo se iskri in več ko zvezd je vrh neba, tu jasnih je oči. In za metonimijo: tu zemlje slast, bogastvo, čast.

Od ostalih stavčnih figur bodo učenci poiskali tiste, ki jih že poznajo. V pesmi bodo našli še apostrofo (glej, božji hram tam sred poljan), retrično vprašanje (mar bo se kak otel?), asindetično stopnjevanje (to žezlo prah, prestol bo prah, vi boste prah, pepel), geminacijo (prišel še mnog, še mnog je trop), anaforo (tu gibki udje, vzorna rast, tu let in lica cvet, tu zemlje slast, bogastvo, čast) in refren, čeprav v malo spremenjenem redu, na koncu kitic 13 do 17, ki so vse značilne za govorniško vzneseni slog, kakršen je Gregorčičev.

Od tropov bomo razen metonimije zasledili še metaforo (tu let in lica cvet), ukrasne pridevke (krdela silna, misli neme, vzorna rast, lica tožna), personifikacijo (strah tudi vas bo zmel), sinekdoho (tu gibki udje). V pesmi je še dosti več stavčnih figur in tropov, vendar bodo že naštetih močno prestopili obseg, ki je primeren za učence v nižji gimnaziji.

Pozabiti seveda ne smemo glasovnih figur in ritma. O rimi z razredom ugotovimo, da je prestopna in da se v pesmi menjujejo moške, ženske in zložene rime. Zlasti opozorimo na zložene rime (zaklenkal je — odbrenkal je, gledišča se — svetišča se, zakličé mi — mrličé mi), ki so postale Gregorčiču že pesniška navada in o katerih se je Levstik zelo ostro izrazil. Poiščemo tudi notranje rime (plesišča in gledišča se, preteč in pa svareč) in primere glasovnega slikanja, asonance in aliteracije (polnočni zvon iz visokih lin; prah in pepel; tu zemlje slast, bogastvo, čast), kar vse dela Gregorčičevo pesem zelo melodiozno.

Ritem je jambski; metrična shema namreč kaže, da se v pesmi menjavata štiri- in tristopni jamb. Tu in tam podredi pesnik metrično pravilnost miselnemu poudarku, ko naglasi tudi prvi zlog v stopici (prim.: ví, ki zakláde zbírate — práh bóste túdi ví itd.).

Na kraju še tole: če bomo prikazane sestavne dele splošnega metodičnega postopka (pripovedovanje vsebine, razčlemba, oblikovna analiza) obravnavali v obsegu, ki sem ga nakazal, bomo storili več ko dovolj. Zlasti ne smemo od otrok v nižji kasneje pri spraševanju zahtevati

vseh razloženih podrobnosti, ki se tičejo oblikovnih značilnosti pesmi. Važno je, da razumejo njeno vsebino, da jim je jasna pesnikova ideja in da čutijo lepoto njegovega izražanja. Seveda pa je na drugi strani za nas predavatelje sestavek še vedno le približen prikaz, kako naj bi obravnavali poezijo, in kot tak v mnogočem pomanjkljiv in mršav. Zato želim, da se k stvari oglasijo še drugi in podajo svoje mnenje ter izkušnje, saj: več ljudi več ve.

Franc Fink

NEKAJ MISLI O POUKU SLOVENŠČINE NA VAJENSKIH ŠOLAH

Pouk slovenščine zavzema na vajenski šoli po vsej pravici zelo važno mesto. Sestavljavci učnih načrtov se zavedajo, da strokovna izobrazba sama sodobnemu obrtniku ne zadostuje. Tudi njemu je zanesljivo poznavanje materinščine potrebno in koristno tako za ustno kakor tudi za pismeno rabo, ker mora imeti jezikovno pravilne delovne zapiske, mora sodelovati v javnem življenju, v delavskem svetu, v sindikatu, v kulturnih ustanovah, pri vzgoji naraščaja itd. Obrtnik mora tudi često govoriti na raznih proslavah, na zborih volivcev, na sejah delavskega sveta in drugod. Od njega zahtevajo raznih izjav, poročil, zapisnikov, potrdil, vlog ipd. Zanima naj se za kulturno življenje svojega naroda, zlasti za naše pesnike in pisatelje.

Za vso to dejavnost je treba dati že vajencu pri pouku slovenščine dobro jezikovno podlago, primerne pobude in smotrna navodila. Zato zahteva učni načrt za pouk slovenščine na vajenski šoli obravnavo branja, slovnice, pravopisa, pravorečja, spisja in najvažnejših slovstvenih pojavov.

Ta načrt se zdi marsikomu, zlasti mnogim obrtnikom, preobsežen in v nekaterih delih nepotreben. Poseben odpor je proti slovstvu, češ da naj se »namesto literature poučuje poslovno spisje«. Nikakor ne trdimo, da poslovno spisje za obrtnika ni važno, saj se tudi pouk slovenščine na vajenski šoli temeljito ukvarja z vsemi takimi, za obrtnika važniti spisi, a poudariti je treba, da samo v tem delu pouka ne more biti vsa jezikovna izobrazba. Vajencu moramo posredovati temeljitejšo jezikovno znanje in kulturno izobrazbo, zato ga preprosto uvajamo tudi v razumevanje literarnih del iz naše preteklosti in sedanjosti, da bo kot obrtnik lahko veljal za kulturnega človeka, ki svojega zanimanja ne omejuje le na delavnico in na svoje delo v njej. Za vajenske šole lahko strnemo vse v učnem načrtu navedene dele jezikovnega pouka v tri zahteve: branje, govorjenje in pismeno delo. Za branje nam rabijo sestavki v Berilu in izbrana pripovedna dela.

Na vajenski šoli je uvedeno Berilo za nižje strokovne šole. Svojega posebnega Berila vajenske šole doslej še nimajo, a navedeno Berilo ima v sedanji obliki še pomanjkljivosti. Nanje bomo opozorili najboljše tako, če povemo, kakšno bodi Berilo za vajenske šole. Vsebovalo naj bi zbirko